

OLÁH SÁNDOR

„SOK VITÁVAL JÁRT A FÖLDEK VISSZAMÉRÉSE”

■ *A tanulmány társadalomtörténeti kontextusban vizsgálja a központi, állami hatalom és a helyi társadalom viszonyát a földtulajdoni viszonyok két alkalommal történt megváltozása kapcsán (kollektivizálás, illetve a földmagántulajdon visszaállítása az 1989-es romániai rendszerváltást követően), és bemutatja azokat az informális stratégiákat, amelyeket a helyi rurális társadalom működtetett ebben a kontextusban. Az 1962-ben lezárult kollektivizálás erőszakos módon és teljes mértékben megváltoztatta a székelyföldi társadalom működésének gazdasági feltételeit is. Ebben a folyamatban a helyi társadalom informális védekezési stratégiákat csak kis léptékben, passzív módon, latens formában tudott működtetni. Amikor az 1989-es rendszerváltást követően az új jogszabályi keretek lehetővé tették a térszék földtulajdon felszámolását és a magántulajdon visszaállítását, az új helyzetben a rurális társadalom már aktív, cselekvő módon működtetett informális stratégiákat.*

A székelyföldi földtulajdoni és földhasználati viszonyokban a 20. század folyamán bekövetkezett változások két fontos fordulópontja a teljes kollektivizálás (1962) és az 1989-es politikai rendszerváltás utáni földreprivatizáció, a magántulajdoni viszonyok visszaállítása a mezőgazdaságban. A szocialista termelőszervezeti formák lebontásának folyamata széles körű társadalmi részvétellel, az állami intézményekkel együttműködve, olykor ezek érdekeivel szem-

**„Egyénileg fogok
gazdálkodni, többet
még miatyánkot sem
mondok közösben!”**

ben, konfliktusok sorozatában valósult meg, a hatalomnélküliek informális stratégiáinak, gyakorlatainak eredményeképp. Jelen keretek között – a folyamat értelmezésében az alulnézeti szempontot érvényesítve – a lokális miliók kontextuális elemeivel összefüggésben, a tulajdon átalakításában részt vevő társadalmi ágensek gondolkodásmódjának, cselekvési motivációinak megértésére törekszünk. Alább idézett forrásainkkal illusztráljuk, hogy a cselekvők individuális viszonyulása volt a tulajdonátalakítási folyamat – a gazdasági racionalitásnak sok esetben ellentmondó – meghatározó tényezője.

A hasonló lokális miliókban és azonos társadalmi kategóriákon (mint a szocialista termelőszervezetek tagsága) belül is változó társadalmi viselkedést nem lehetünk képesek előre látni – írja Bernard Lahire szociológus: „egyrésztől egy társadalmi kontextust nem lehetünk képesek – ahogyan a fizikai vagy kémiai kísérletekben – néhány releváns paraméterre visszavezetni, másrésztől pedig az egyének belsőleg sokfélék, habitus-, minta- vagy diszpozíciókészségük pedig többé-kevésbé heterogén és egymásnak többé vagy kevésbé ellentmondó elemeket tartalmaz. Nehéz tehát biztonsággal megmondani, hogy egy bizonyos kontextusban mi fog az adott egyénre hatást gyakorolni, és mit fog belőle a kontextus kiváltani. A társadalmi világgal kapcsolatos jelenlegi tudásunk alapján azt a megállapítást tehetjük, hogy az egyén túlságosan *sokfélelekképpen szocializált és meghatározott* ahhoz, hogy az őt meghatározó tényezőkkel tisztában legyen.”¹¹

A továbbiakban forrásokból idézett példákkal illusztráljuk a magántulajdoni viszonyok visszaállításának folyamatában cselekvők habitusának különbségeit, személyes diszpozícióikból következő konfliktusait.

A tulajdonfosztás évtizedei

■ Közvetlenül a kollektivizálást megelőző időszak székelyföldi birtokviszonyaira és földművelési rendszerére érvényesek Márkus István megállapításai az alföldi falusi gazdálkodás múlt századi (!) üzemformáiról: „A nadrágszíjparcellák rendszere, a tagosítatlan határok eszméletlen eldaraboltsága; a két- és háromnyomásos gazdálkodás sok helyütt a XX. századig élő hagyományai. A már kézen álló, aránylag könnyen és olcsón átvehető új európai mezőgazdasági technikák és eljárások csigalassú és egyenetlen terjedése”¹² jellemezte a székelyföldi birtokviszonyokat még a 20. század közepén is. Az 1949 márciusában meghirdetett romániai kollektivizálás 13 évig elhúzódó folyamatában a művelés alatti földbirtok állami eltulajdonításának és használatának gyakorlata törvények, rendeletek, minisztertanácsi határozatok tárgya volt. A nagybirtokok, ipari vállalatok és bányák államosítása (1948) után a vidéki lakosságtól a legfontosabb gazdasági javakat, a földet, erdőt, lakóházakat, gazdasági épületeket az 1950/92, 1952/142, 1953/308, és az 1955/524 sz. rendeletekkel, minisztertanácsi határozatokkal sajátították ki. Az 1951/111 sz. törvényerejű rendelet az örökös nélküli, gazdátlan vagy elhagyott javak állami tulajdonba vételéről rendelkezett. Az 1953 februárjában érvénybe lépett 308-as minisztertanácsi határozat alapján minden földtulajdonnal rendelkező család, amely valamilyen okból nem művelte, vagy másokkal műveltette birtokát, „átadhatta”, – „felajánlhatta” – az államnak. Ez a rendelkezés az ötvenes években végig hatályban volt. Az 1954/478 sz. törvényerejű rendelet szintén az állam javára történő „földbirtok-ajándékozásokot” szabályozta. Az 1959/115 sz. rendelettel újabb magánbirtokokat kebelezett be az állam. A kollektivizálás második hullámában (1957–62) felszított osztályharcban

újra elővették a „társadalmi helyzet felülvizsgálása”-ként ismert diszkrimináló gyakorlatot, a magántulajdontól való megfosztás egyik – az ötvenes évek elején alkalmazott – politikai eszközét. A földkisajátítások gyakorlatilag a kollektivizálás befejezésének előestéjéig – 1962 márciusáig – gyakorlatban voltak. A kisajátított, eltulajdonított, „átadott” földterületeket a már létező szocialista termelőszervezetek (állami gazdaságok, kollektív gazdaságok) megerősítésére használták.³

A kollektivizálási kampány kezdetéig a törekvő falusi családok legfontosabb gazdasági célja a földvásárlás volt. A család földbirtokának gyarapítása a legfőbb motivációja volt a falun kívül vállalt időszakos pénzkereső munkának: azért dolgoztak városban évekig, évtizedekig cselédként, bolti szolgaként a családalapítók, hogy az összepórolt pénzzel növeljék az örökölt kisbirtokot, hogy visszatérve a faluba megalapozzák a család megélhetését.

Az agrártársadalom irodalmában ismert jelenség, hogy helyi hierarchiákban és viszonyrendszerekben a földbirtok az elismert társadalmi pozíció alapvető eleme volt. A családi tulajdonban lévő földterület mennyiségének – sőt a változatos természeti feltételek függvényeként a térbeni elhelyezkedésének is – a család társadalmi helyét kijelölő, rangját jelző szerepe volt. E gondolkodásmódban a társadalmi pozíció meghatározása a birtokolt javakkal történt. A személyi identitását közösségében döntően a földtulajdona alapozta meg. Amikor a kollektivizáláskor a hatalmi erőszak megfosztotta a gazdálkodót földbirtokától, identitása alapelemétől az önálló gazda státusától is megfosztotta.⁴

A kollektív gazdaságok tagságának javadalmozása folyamatosan alacsony volt, ennek fő okai a „szocialista felhalmozás” vagyis jövedelmek „osztatlan alapba” való visszatartása mellett az állami terményelvonás és a hatósági árszabályozás volt.⁵

A hetvenes évek elejéig bevezetett szociális juttatásokat: az orvosi ellátás ingyenessége, kedvezményes üdültetés, a szülési szabadsághoz való jog, gyermeksegély – „a városi dolgozókkal való egyenrangúsítás”-ként értelmezhetők a publicisták, de a több mint két évtizedes falu- és vidékellenes társadalom- és gazdaságpolitika következményei nem változtattak alapvetően a vidéki lakosság hátrányos helyzetén.

A nyolcvanas években az állami terményelvonás növekedésével párhuzamosan fokozódott a fogyasztás korlátozása, a szűkösség a mindennapi életvitelben, romlott az életminőség.⁶

A termelőszövetkezeti tagságot kötelezték, hogy a téésztől személyenként juttatott kis háztáji parcellákon termelt gabonát, krumplit, cukorrépát és a saját kisgazdaságban termelt tejet, disznóhúst a hatóságok megszabta áron az államnak leszerződjék. A terményelvonásnak ez a formája azonos volt az ötvenes évek második felében (1957-től), a kollektivizálási kampány utolsó hullámában alkalmazott elvonási gyakorlattal.

Fábián Ernő⁷ naplójegyzetei életszerűen tükrözik a korszak vidéki lakosságának hétköznapi viszonyait:

„1986. V. 26.

Megvonják a termelőszövetkezeti parasztoktól az egyéni használatban lévő földterületet. Éppen akkor, amikor a termelés növelését kellene az egyéni érdekesség támogatásával ösztönözni. Ezt is fordítva csinálják. A zsaroló gazdálkodásra jellemző, hogy 1974-ig 800 négyzetméter számított a belterületből személyi tulajdonnak, az 1974/58–59-es törvény *retroaktív jelleggel* 250 négyzetméter

szab meg. Amennyiben az udvar ennél nagyobb, az már beleszámít a használatba kiadható parcella területébe. Amennyiben a település belterületén vagy a mezőn valaki elveszíti a kerthelyiséghez való jogát bármilyen okból kifolyólag, az átmegy a termelészövetkezet használatába. Ugyanakkor a mezőn nincs ki dolgozzon. A szövetkezeti parasztságot gyakorlatilag felszámolták. A művelt földterületet kiadják a munkásoknak, intézmények dolgozóinak, akiket a munkaidőn túli mezőgazdasági munkálatokra kényszerítenek. Aki ezt megtagadja valamilyen ürüggyel, munkahelyéről eltávolítják. Ez a sokat dicsért „forradalmi munkásdemokrácia” igazi arca.”⁸

„1987 XI. 4. Tűzzel-vassal kergetik az embereket a mezőre. A pityóka után a kukoricát és a répát is a munkásoknak, tisztviselőknak, diákoknak, katonáknak és értelmiségieknek kell betakarítaniuk. A rezsim a parasztságot mint társadalmi osztályt felszámolta. Az egykori parasztosztálynak csak a töredéke létezik: 100–120 lejből, éhbérből tengődő tsz-nyugdíjasok, egy-egy férfi vagy nő. Ennyi. Ez nem képez társadalmi osztályt. Még a történelemben nem történt olyan, hogy egy politikai rezsim saját, úgymond értéktöbbletet termelő osztályát likvidálta volna. Marx és Lenin elcsodálkozna a mai Románián, hogy a kizsákmányoló osztályok után (burzsoázia, földesurak) a parasztságot is eltüntették a mezőkről.”⁹

Romániában 1991 februárjában lépett érvénybe az azóta sokat bírált földtörvény. A korszerű termelési technológiákat, nagyüzemű mezőgazdasági termelést pártfogoló agrárszakemberek a jogszabály fő hibájának azt a cikkelyt tartották, amely kimondta, hogy az egykori tulajdonosok vagy örököseik azokon a határrezszen igényelhetik vissza a parcelláikat, ahol a kollektivizálás előtt voltak. A törvénynek éppen ez cikkelye revelációként hatott a kollektivizált székelyföldi falvakban. „Ez, a 18-as számot viselő földtörvény kötelező módon írja elő a volt termelészövetkezetek felszámolását, a vagyoniállomány likvidálását, a téeszbe vitt földterület családonként 10 hektárig való visszaadását. A törvény értelmében megalakulnak az úgynevezett likvidáló bizottságok, amelyek aztán az ezt követő hónapokban elkótyavetyélték a téeszek 30 év alatt létrehozott vagyonát. Ezekben a komissziókban, akárcsak a földmérő bizottságokba a már említett úgynevezett „kollektívszökevények” kerültek többségbe, hiszen a gyűlésben is ők voltak többen, és egymást javasolták.”¹⁰

Az átmenet konfliktusai

■ Gagy József a politikai fordulatot követő székelyföldi változásokat összegezve megállapította: „A dekollektivizáció 1989. december végén azonnal elkezdődött, és egyik első sajnálatos megnyilvánulása a mezőgazdasági szakemberek elleni frontális támadás volt. Ők képviselték falvakon a gazdasági racionalitást, a modern mezőgazdaság (tehát a földek egy tagban való művelésének, hitelfelvételnek, pénzben való elszámolásnak) elveit – ugyanakkor ők voltak az új elitben azok, akik általában nem voltak helyiek (ezért volt könnyebb ellenük fordulni – akik támadták őket, nem találták szembe magukat egy rokonsági rendszeren belüli kötelező szolidaritással). A még működő termelészövetkezetek eszközeinek széthordása is 1989. december 22-én délután kezdődött – az úgynevezett kollektív felszámoló bizottságok majd csak a maradék fölött rendelkeztek.”¹¹

Már a Nemzetmentési Front Tanácsának első közleményében, 1989. december 24-én megfogalmazódott a mezőgazdaság átstrukturálásának és a paraszti

kistermelés támogatásának politikai szándéka. A gondolat villámgyorsan szétterjedt a vidéki térségekben. „Hozzád szólunk, földműves nép” hirdette a Hargita megyei napilap, majd így folytatta: a földműves „legyen ura a földnek, igazi ura és gazdája, legyen termelő és haszonélvező a szó legigazabb értelmében.”¹² Néhány nap múlva, a földtulajdon jövőbeni lehetséges formáit latolgatva, a fenti napilapban valaki megkockáztatta: „megtörténhet, hogy a tsz földje teljesen szétesztődik, megszűnik a közös gazdaság”. A falvak közvéleményében 1990 tavaszán a termelésszervezés három lehetséges változatáról beszéltek: magángazdálkodás, szabad gazdasági társulás és nagyüzemi gazdálkodás. Egyelőre azonban még változatlanul fennmaradtak a termelészövetkezetek és az állami gazdaságok, talány volt, hogy melyik lesz az uralkodó termelésszervezési forma. Az új idők ígéretéként, földtörvény kidolgozásáig minden termelészövetkezeti tag, ha teljesítette a közös gazdaság meghatározta munkavolument, fél hektár földet kapott használatra. A falvak társadalma forrongott, néhány helyen a bátrabb gazdák a kaszálóterületeiken is új elosztási arányokat gyakoroltak: megtagadták a még termelészövetkezeti tulajdonban lévő területeken készített takarmány szokásos részesedés szerinti elosztását (60–70%-os volt téesz része) a közös gazdasággal. Jellemző az akkori közállapotokra, hogy a köztudottan törvénytelen cselekedetek fölött szemet hunytak a hatóságok.

Talán soha nem követte a falu társadalma olyan érdeklődéssel az országos politika eseményeit, mint a földtörvény kidolgozásának időszakában. Már a törvény hatálybalépése előtt nyilvánossá vált, hogy a „parcellákat vissza lehet adni a tulajdonosnak a régi helyen is, ha erre van lehetőség és igény, de ki lehet adni tagosítva is”. Az agrárszakemberek ez utóbbi változat mellett érveltek: „Most kínálkozik lehetőség arra, hogy megvalósuljon mindaz, amire évszázada történtek próbálkozások a Székelyföldön, nevezetesen a tagosítás, amely a nád-rágszíjföldek tömbösítését jelentené. Olyan alkalom, amit kár lenne elszalasztani.” A jövő termelésszervezésének optimális gyakorlataként a modern technológiákat, hatékony gazdálkodást, magas terméshozamokat hirdető agrárszakember kategorikusan fogalmazott: „Hogy mi a jövő? Családi farm (20 ha-on felüli), szövetkezeti formák, állami gazdaság.”

A „lenti” vidéki valóság viszonyrendszereiben erről a kérdésről azonban másképp vélekedtek. Rövid idő alatt kiderült, hogy a kollektivizáláskor elvett földeket visszaigénylők szándékai a legtöbb faluban eltérnek az agrárszakemberek véleményétől. A közvéleményre figyelőknek már a törvény hatálybalépése előtt nyilvánvaló volt, hogy „főleg az idősebb nemzedék az eredeti parcellákat kívánja visszavenni,” sőt a modern termelési eljárásokat szorgalmazóknak azzal is szembesülni kellett, hogy „egy-egy félreeső faluban felvetődött a nyomásrendszer visszaállításának kérdése is”. A társadalmi közbeszédből hallható volt, hogy a közös gazdaságok fennmaradásának – ha csak nem védi a törvény szigorra – kevés az esélye. Már a téeszek föld- és vagyonfelosztását szabályozó törvény hatálybalépése előtt a kormányzat rendelettel próbálta megfékezni a közös vagyon elleni támadásokat, mivel „számos törvénytelen cselekedet történt a közös vagyon felosztására és elidegenítésére, ugyanakkor számos szövetkezetben a vezetőség közömbösen viszonyult a gazdaság ügyeihez”. A termelészövetkezeti tagság sok helyen szó szerint értette – még a törvényes keretek megalkotása előtt – hogy, „véget kell vetni az élősködésnek, a jogok bitorlásának és legyen a földnek igazi ura és gazdája a termelő.”

Miközben a kommunista rendszer gazdaságilag csaknem teljesen aláásta és megsemmisítette az önálló paraszti gazdálkodást, paradox módon ezzel párhuzamosan a falusi társadalomban mentális síkon rendkívüli módon megerősítette a családi kisgazdaság „szimbolikus értékét”, mint a második, rejtett gazdaság központi alapegységét, az önálló létforma idealizált szigetét.¹³ Ennek a társadalomlélektani folyamatnak egyik következményeként értelmezhetők az államszocialista rendszer összeomlása után megfigyelhető viselkedésmódok – a legszélesebb értelemben vett agrárkérdésben – úgy „fent” a politikai intézményekben, mint „lent” a falusi kistermelők körében.

„Fent” legpregnansabban a mezőgazdasági tulajdonviszonyok átalakításának jogi kereteként megalkotott földtörvény szellemében, „lent” pedig a magántermelésre visszatérő falusiak kezdeti eufóriájában, az újra életre kelt kistermelői gazdasági gyakorlatokban volt tapasztalható az individuális gazdálkodás utáni erőteljes nosztalgia következménye.

Egy vidéki agrármérnök helyzetleírása szerint „ez a forradalmi eufóriás hangulat vagy tömeghisztéria, valamint a fordulat után gombamód szaporodó politikai pártok és pártocskák téeszellenes propaganda-hadjáratai meghatározó, mondhatnám úgy is, hogy fatális módon befolyásolták a székelyföldi szövetkezeti szellemet. Szinte párhuzamot lehet vonni a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején a Kommunisták Pártja falura küldött aktivistái és az Erdélyi Kisgazdapártnak a forradalom után ténykedő aktivistái között. A különbség csak annyi, hogy amíg az előbbieket agitálásának a célpontjai a kulákok voltak, addig az utóbbiak a téeszkek mindenkor vezetőit próbálták lejáratni, a termelőszövetkezeteket pedig minden anyagi és szellemi rossz forrásának kikiáltani. Így volt lehetséges, hogy ebben a szinte teljesen törvény nélküli periódusban az emberek nyaklól nélkül lopták, a téeszkek takarmányát, szénáját, silóját, építőanyagokat és mindent, ami megfogható és elmozdítható volt, s tették mindezt olyan személyek, akik a legkevésbé járultak hozzá a téeszvagyon létrehozásához. Az is előfordult, hogy a téesz megszáradt lucernaszénáját a mezőn meggyújtották. Ennek a „forradalmi” tevékenységnek a zászlóvivői szinte kivétel nélkül mindenütt azok az újdonsült korengedményes nyugdíjasok voltak, akik a 60-as évek elején, a kollektivizálás befejezésekor elhagyták a falut, ipari munkások, éjjeliőrök, vállalati kapusok lettek. Hiába akarta az otthon maradt, mindvégig a szövetkezetben dolgozó tagok többsége a közös gazdálkodás egy újabb, demokratikus formáját megtartani, mégis majdnem mindenütt ez a réteg – lévén számbelileg és fizikai erőben kevesebben – alulmaradt a döntő határozatok meghozatalakor.”¹⁴

Az állami gazdaságok továbbra is fennmaradtak, az egykori tulajdonosok szerint jogtalanul használt földjeiken gazdálkodtak. Hargita megye prefektusa 1990 tavaszán közleményben figyelmeztette a súlyos büntetőjogi következményekre azokat az állampolgárokat, akik „hajlamosak a különböző törvényesen működő mezőgazdasági társulások által ügykezelt területek önkényes birtokbavételére”. Az állampolgárok „hajlandósága” a földek önkényes birtokbavételére – a kilátásba helyezett szankciók ellenére – valószínűleg abból fakadt, hogy nem volt türelmük kivárni, meddig tart földjeik „időleges ügykezelése”, a bürokrácia e szórágát úgy fordították a maguk nyelvére, hogy: a földjeik bitorlása.

■ A földtörvény (1991/18) hatalmas társadalmi igénynek és elvárásnak adott szabad utat, különösen a falu idősebb nemzedéke lépett azonnal a tettek mezejére. „Az 1991-es első földtörvény, a földek kimérése után megkezdődhetett az egyéni gazdálkodás. A kimérés azonban egyszerre jelentette a tulajdonba vételt és ennek folyamatos megkérdőjelezését: a tulajdon körüli viták permanenssé válását (...) nem az számított, hogy mit mutatnak a régi papírok, hanem, hogy a művelt földön kik, milyen módszerekkel és milyen szerkezetben tudták egyik évről a másikra a hasznot maguknak megtermelni, biztosítani.”¹⁵ A hosszú évtizedek kiszolgáltatottságának, paraszti alávetettségnek tapasztalatából az egymástól távol eső falvak idős földművesei ugyanazt a következtetést vonták le: „Én a földet egyénileg akarom megművelni. Mert én a közösséggel erősen jól vagyok lakva. Mert én sok olyant láttam, amit nem kellett volna látni. Én, ha egyedül maradok, akkor sem leszek többet kollektivista. A közösségben egyik nem tud, a másik nem akar, a harmadik huncut, a negyedik lop... Amíg az én asztalomnál eszek, addig nekem nem parancsolnak. Én a tagosításnak nem látom semmi előnyét. Mert sokan jól járnának, és másokat megkárosítanak. Azok akarnak tagosítani, akiknek gyenge birtokaik voltak. Nálunk annyira változik a föld, hogy tíz kategóriába lehet sorolni”¹⁶

„Én fel vagyok készülve! Idejében számítottam, mert tudtam, hogy hosszas betegségnek halál lesz a vége. A kollektív gazdaságok nem maradhatnak fenn ilyenformán. Egyénileg fogok gazdálkodni, többet még miatyánkot sem mondok közösből! Minden barázdát visszaszerzek, az apám részeit is! Jól tudom, hol voltak ezek, többet nem úznek csúfságot belőlem, még annyira bírom magam, hogy nem vet el az eke szarva.” (70 éves földműves).

Az igazságtalanságok, méltánytalanságok, a mellőzöttség dühe,¹⁷ az egyéni döntések szabadságához, a javai fölötti rendelkezéshez szokott és ahhoz ragaszkodó személyiség önállóságigénye jellemezte ekkor a vidéki társadalmi közbeszédet. Az önálló létforma biztosító, legfontosabb bázisa ebben a gondolkodásmódban a magántulajdonú földbirtok. Ezen állhatott csak szilárdan a falusi emberek többsége, gondolkodásmódjukban ez volt a legjelentősebbnek tartott talapzat annak ellenére, hogy csak korlátozott anyagi keretek közötti létfenntartásra adott lehetőséget a meghaladott művelési mód és a piaci árviszonyok feltételei között.

A földreprivatizáció bonyodalmas, ellentmondásos, feszültségekkel terhes változási folyamat volt. A pártállami idők területrendezései a nagyobb birtokok kialakítására termelés-szervezésben, a települések határainak ide-oda tologatása, az építkezésekre kisajátított földekért ígért kártalanítások elmaradása megnehezítette a földmagántulajdon visszaállításának folyamatát.

Alább egy személyes dokumentum részleteinek idézésével illusztráljuk a földreprivatizáció egy lokális esetét. Forrásunk hitelesen tükrözi a korabeli cselekvők mozgásterét, gondolkodásmódját, a társadalmi tér erőviszonyainak változó folyamatát.

A csíkszentimrei Csató István feljegyzéseit 1996. január 5-én kezdte írni, utolsó feljegyzése 2005. dec. 5-én készült. A 21 x 29,5 cm formátumú keményfedelű füzetben kézírással, mintegy 32 oldalon Csíkszentimre második világháború utáni helyi eseményeiről, a kommunista hatalmi berendezkedés lokális társadalmi, gazdasági következményeiről írta le tapasztalatait. Saját közösségi, társa-

dalmi szerepeiről is feljegyzéseket írt. Ezekben nyomon követhető az állami erőszak különböző formáinak behatolása a falu életvilágába, elsősorban a gazdasági erőforrások kisajátításának folyamata. Csató István végig a helyi kollektív gazdaságban, majd téesznek nevezett termelőszervezetben dolgozott, ahol megtapasztalhatta a szocialista mezőgazdaság keretében a megélhetési lehetőségeket. 1991-ben 57 éves volt, amikor a falu lakói bevásárolták a helyi földosztó bizottságba, így közvetlen cselekvő részese volt a földmagántulajdon visszaállításának.

„1996. I. 5. Csíkszentimre története, arculata¹⁸

1950-be megalakították 47 családdal (*a kollektívet – O. S.*), mivel azoknak kevés földjük volt, átadtak azok birtokából, akiket elhurcoltak a faluból 49 III. 12-én éjjel, azoknak a birtokait átadták a kicsi kollektívnek, így 90 hektár szántófölddel s 60 hektár kaszálóval kezdték meg 51-be a közös munkát fogaterővel, akkor még nem voltak gépek.

A földparcellákat nagyobb parcellákba összekomeszálták (*földparcellák összevonása nagyobb táblákba – O. S.*), ahol a legjobb talajok voltak, erővel kicsereberélték, akiké ott volt, minden terűtől mentesek voltak ők már, nem kellett a kvótát adják, az ők birtokaik terhet rája rakták az egyéni gazdákra. Így övéké lett a világ, dőzsöltek a 90 hektár jó föld hozamából, ez volt egy nagy politika, lássa a világ, hogy milyen jó a kollektívbe, annyi termést osztottak, alig bírták hazahordani, piros lobogót tűztek ki a szekerekre, tüntettek.

1958-ba szaporodott a kicsi kollektív létszám s alakult két társulás a falu népe háromfelé oszlott. 59-be társulásba voltunk, ott még annyiból jobb volt, hogy a kaszálók nem voltak úgy összevonva, s a gazdasági felszerelések megvoltak, fogatokkal dolgoztunk a mezőn, nem voltak gépek.

1961-be a társulásunknak brigádosa voltam, B. Gyula volt az elnök. 62-be át kellett menjenek a társasok a kollektívbe, nagy változás állt be a mezőgazdaságba, a földeket összeszántották, az állatokat közös istállóba összeszedték. Nagyon nehéz volt megszokjuk a közös munkát, normára dolgoztunk, munkanapra, előre nagy munkaerő volt, de hovatovább gyengült, kevés volt a fizetés, a munkaerő húzódott el az üzemekbe és sokan kiszöktek Romániából, ment a jónép, ki merre tudott a nagyvilágba. Akik itthon maradtunk sokat dolgoztunk a kollektívbe, éltünk mi is, ahogy lehetett, annyi volt a baj, hogy nem volt gyermekgély, nyugdíj kevés akkor es, most es, mindig a mezei munkás volt, s van háttérbe hagyva.

...1970-ben volt a faluk közötti új határok kijelölése nálunk Csíkszentsimonnal kiszámították, hogy melyik faluba mennyi föld volt a szomszéd faluéból, s az szerint új határt húztak, amelybe én is részes voltam. A simoni határ széjje egybehozták az elvesztett földbirtokokat, illetve rájuk erőszakolták a többhektáros gazdákra, le kellett adják az öt hektáron felüli többletföldjeiket, fel voltak szólítva, hogy vagy a kollektívnek vagy az állami gazdaságnak kellett leadják, így leg-többen az államnak adták le, azok a főnökök jobb hazug dumát tudtak, azt ígérték 25 ári veteményföldet adnak, a kollektív csak 12 árit adott.

Azt a leadott földmennyiséget átvette az állami gazdaság, amelyik megléte-sült a simoni nagy mező közepébe. Előre a két falu határa közt volt kimérve, az úttól kifelé a Nagymező közepébe. Kerek nád, Bálintkeresztfai rész a vasúton kívül s hozza a folytatásából.

Így ment el a szentimrei határból ezekből a parcellákból 112 hektár föld, s 62 hektár kaszáló, ami össze volt komeszálva a Baramolnai kaszálós területre, még le volt szakítva az erdőalji területből amit megvásároltak a simoni gazdák a szentimreiektől. Új kert 6 hektár át ellenben a szénégete-i parcellából 450 ári, a Nyíriből szintén 4 hektár, így lefaragtak a Szentimre birtokából a nagymezeje-i részen, felül a szentkirályi részen, ahol úgy hívják Borsószer s Nagyvölgy, ott újból megdézsmáltak.

A komonista pártbizottság leszakított 30 hektárunkot a legjobb minőségű földünkben, s a Szentkirályiból egy annyit, s így ott lett egy nagy állatfarm, amit rabokkal, s kényszermunkával dolgoztattak meg, úgy dőzsöltek, gazdagodtak a pártfejesek.

1991-be a változás után sikerült megtörjünk a pártfarmot, összefogva a szentkirályi gazdákkal visszavettük a Borsószeri elvett 32 hektárunkot, s visszamértük a gazdáknak előre. Én jó magam Csató István, s B. József s K. Bálint mint földosztó bizottsági tagok kezdtük meg széjjel mérni a Pártbizottság földjét, nagy vita lett belőle, törvényszékre került az ügy, de még idáig mi győztünk hála a jó Istennek.

Én vállaltam a földvisszamérést a gazdáknak a falunk határába, hatalmas nagy munka volt, sokat húztuk a szalagot, én vezettem a munkát, én számoltam ki, kinek, hol mekkorát mérünk. A bizottsági tagok szerre jöttek, húzták a szalagot, V. László bácsi az irodán írta ki a gazdáknak a földkönyvből, kinek, hol mekkora földje volt az szerint mértük. Ha egy parcellába (*dűlőben – O. S.*) volt bárkinek több parcella földje azt egy helyre mértük, azért, hogy legyenek nagyobb darabba, a társulásoknak összeadtam, hogy azon a részen mennyi földterületük volt az ott lévő gazdáknak így nagy parcellákba mértük – 35 – 30 – 20 (*ha*), attól függően, hogy hol mennyi földjük volt, s hogy mekkora es volt a parcella, három hektártól felfelé.

Sok vitával járt a földek visszamérése. Mi es okozta (?) a kollektív szervezés, nem egy évbe állt be falu népe s több alkalommal volt föld össze komeszálás, a földek kicserélése, agrár földosztás, elkobozták a nagyobb birtokosoktól s szétosztották, akinek nem volt föld, vagy kevés volt, az szerint kapták, ki hogy emelte fel a piros lobogót.

Így volt meg a sok kurkatúra (*zűr-zavar – O. S.*) a földekkel, sokat tisztáztunk, sokat helyre igazítottunk, de mégis voltak, ahol nem tudtunk igazságot tenni, legnagyobb hibás a megsabott földtörvény, annak is vissza kellett adni, akiét elkobozták, tíz hektárig – annak es kik agrárba kapták, így ugyanegy parcellát kétőnek kellett kiadni, de honnat? Meg a másik a száz éves telekkönyvelés, az után es vissza kellett mérni, ha valaki telekkönyvvvel es igazolta, hogy volt. Ebbe mi nem a jó? Ha el volt adva a földből az nem volt a vásárló félre átírva s telekkönyvvel, csak adózásra s terű viselésre (*terménybeszolgáltatásra – O. S.*), s így az ilyen földeket kettő kérte s követelte. Az örökös vette (*állította – O. S.*), hogy az övé, mert az ő apja telekkönyvíbe van, a vásárló: az az enyém, mert megvettem. Így, ahogy leírtam ezek a dolgok sok zavart csináltak.

Még egy nagy hiba a törvénybe, akik leadták az államnak azok es, ha nem esett bele oda ahová az állam összekomeszálta (*tagosította – O. S.*), vissza állhatott a földjére, ez volt a legnagyobb zavar-keverő.

Többször, több ízben akartuk pontra tenni a földek ügyét s kiadni a birtokleveleket, de ezek a hibák végett nem lehetett s nem is lehet tisztába tenni a földügyet s kiadni a birtokleveleket, mert még mindig földhiánnyal küszködünk, s a

leírt hibák végett míg a törvény nem hoz komoly törvényhatározatot addig nem lehet pontra tenni. Az Állam nem adja vissza az elvett területünket, de sajnos még mindig vannak, akik fogják az állami birtokot, azok az agyafúrt komonisták nem akarnak engedni a régi menetből, sokat vitatkozom velük, remélem egyszer csak győz az igazság, elhozza a jó Isten.

Nagy harcot kellett vívjak az erdőből visszakéréselt területekért, azoknak akiknek volt erdős területük hijába volt több hektár, csak egy hektárt adtak vissza, ijen még a mai törvény, harminc gazda kapta vissza, összesen 2870 hektárt, Zöldes nevű erdő parcellán mértük vissza, a Hívtői forrás felet egybe maradt, hejbe nem mérődött széjjel a tagoknak, csak papíron ki van dolgozva, leszámolva, s így mindegyik tudja melyik szám az övé, mikor fokolnak (*a fák bélyegzése – O. S.*), akkor az egész parcellából kifokolják a széltörötteket s a hibás fákat, vagy amelyek kiszáradtak, minden évben tagonként öt köbméter fát kapnak, s csak a bárca illetéket kell megfizessék. Ezekét ennyire sikerült vissza szerezni, de még sok volna, amit a nép vissza kéne kapjon, a birtokossági jogok, az soknak volt a faluba, amelyből minden évben osztottak a jogosoknak, jog szerint, akinek mennyi jog volt, a szerint kapott fát, ezeknek a jogoknak a visszakapása folyamatban van, bolygassuk, kérjük, hátha lenne valami belőle.

A megalakult komonista rendszer vette el a tulajdonjogokat, államosították az egyéni erdőket. A forradalom napjaiba azt ígérték, minden, ami egyéni tulajdon volt, mindent visszaadnak a népnek, de nem valósult meg, lassan elfajult, változott az ígéletük. Sok minden hazugságnak maradt, ezek még annak az eredményei, mert megengedtük a komonista rendszer vezetői visszarendezkedtek a hivatalokba, azok a kerékkötői az egyéni volt tulajdon visszakapásának. Az a forradalom nagy hibája, engedelmissége, nem kellett volna megengedni, aki egyszer komonista volt, tovább semmilyen posztba ne álljon ebbe a demokráciába. Azok már nem igazik, nem a nép mellett fognak, csak az ők a hasznukat s a jólétüket nézik, hazudni jól tudnak, köpenyt forgatni merre kell, csak épp ne kelljen dolgozzanak s mégis jól éljenek.

Nagyon igazságtalan helyzetet élünk.

Sokszor elmondtuk, hogy a mi időnk alatt mi mindent megcsináltunk, csuda, hogy még élünk, nem egy rend bőrt, hanem 6 rendet lehúztak rólunk, mindent vélünk csináltattak meg azért vagyunk most hatvanéves emberek, asszonyok tönkremenne, el betegesedve, megkínzott az a harmincévi hajsza, rabszolgamódra hajtották a népet, kicsi fizetés, kevés élelem s a sok nehéz dolgot, az jutott ennek a rend emberiségnek.”

Csató István

Összegzés

■ A kilencvenes évek közepére nyilvánvalóvá lett, hogy a magántulajdonban lévő föld egymagában még nem elégséges a jövedelmező termeléshez. Sok családban hiányzott a szükséges munkaerő, az igaerő vagy munkagép, esetleg a pénz ezeknek a pótlására. S ahol mindez együtt volt, kevés volt a szakértelem. Eredményes, piacra vitt árut is előállító mezőgazdasági termelés magánbirtokon csak a nagyüzemi technológiákkal dolgozó társult gazdaságokban történt. De a piaci bizonytalanság, az értékesítő szervezetek hiánya ennek a termelésszervezési formának is kedvezőtlen gazdasági környezetet jelentett. A földpiaci ügyletek zömében feketepiaci tranzakciók voltak: a földtulajdonosok alig néhány százaléka

jutott hozzá a birtoklevelekhez, ezek nélkül nem lehettek a föld törvényes tulajdonosai, jogilag nem volt adható-vehető a föld. Ez a helyzet azonban nem akadályozta lényegesen az adásvételt, mert a tranzakciók informálisan, de a falu nyilvánossága előtt, ismerősök között zajlottak, és ez a feltétel elég biztosíték volt arra, hogy a vásárló felek utólag ne változtassák meg a megkötött megállapodásokat. A falusi társadalomnak nem volt más választása, csak a hagyományos mintákhoz nyúlhatott. Az új helyzetben aktivizálta elérhető erőforráskészleteit: a földet, termelőeszközeit és termelői tudását. A termelésben követett mindenoldalúság az adott szituációban racionális stratégia. „E társadalom, mely állandóan létében fenyegetett, melynek minden energiáját a külvilággal való törekény egyensúly fenntartására kell fordítania, melyet a megmaradás gondja nyomaszt, inkább a megőrzést választja, hogy önmagát megőrizze, mintsem azt, hogy a világ átalakulása érdekében maga is átalakuljon.”¹⁹

Ez nem azt jelenti, hogy a gazdálkodásban az alkalmazkodás, a korlátozott mértékű változtatások gyakorlata nem következett be. Ezek a változtatási törekvések azonban csak lassan törtek utat, mert az érvényes tapasztalati tudás- és a szokásokban gyökerező gondolkodásmódban a minimális biztonság mindig fontosabb a kockázatos nyereségnél, az életben maradás a család anyagi, társadalmi és kulturális fennmaradása mindenekelőtt álló értékek.

A földek magántulajdonba kerülése után újból aktivizálódott a kollektivizálás előtti gazdálkodói tudás, azok a készségek, amelyek a kollektív gazdálkodás időszakát túléltek. Nemcsak a gazdálkodói tudás, az önálló gazdaságvezetés vágya, ethosza is túlélte a szocialista mezőgazdaság időszakát. A földbirtok használatba vétele élénk társadalmi vita közepette zajlott, a feszültségeket a társas gazdaságok alakulása, a közös szántóföldi gazdálkodás folytonosságának lehetősége is gerjesztette.

A falvak lakosságának többsége a téeszék felszámolása mellett döntött. Ehhez viták, konfliktusok, perek sorozatán keresztül vezetett az út. Néhány év után a térségben felbomlott a téeszék utódaiként létrehozott társas gazdaságok nagy része és a földek magántulajdona, a birtoklás, használat és jogosultságok körüli viták elcsendesedtek. A következő évtizedekben a földbérlet, valamint spontán földforgalom – földcserék, adásvétel zsebszerződésekkel – a gépi művelésnek egy kedvezőbb, nagytáblás birtokszerkezet alakítottak ki.

■ JEGYZETEK

1. Lahire, Bernard. 2012/2. 64.
2. Márkus 1991. 341.
3. Oláh 2005. 422–423.
4. Gail–Verdery 2015. 107–18.
5. Oláh 2022. 54.
6. A nyolcvanas években Románia Szocialista Köztársaságban „komoly gondot okozott az országnak a nemzetközi pénzintézetektől a hatvanas évektől felvett kölcsönök visszafizetése. Az ország fizetőképességének fenntartása végett a pártvezetés megszorító intézkedések sorozatát vezetette be. 1979-ben rendeletben szabályozták az üzemanyag-, a villamos energia- és a gázfogyasztást.” Novák 2016: 716.
7. Fábíán Ernő (1934–2001) pedagógus, filozófus, kritikus.
8. Fábíán Ernő 2010. 186.
9. Uo. 271.
10. Tóth 1996. 146.
11. Gagy 2007. 13–14.
12. A forrásjelzet nélkül használt rövid idézeteket a Hargita Népe napilap 1990–1991-es évfolyamaiból válogattuk.
13. Mihailescu, Vintila 1996. 4.

14. Tóth 1996. 145.
15. Gagyi 2007. 14.
16. Hargita Népe, 1991. május 18. Ferenc Imre: Májusi remények.
17. A hatalom vidékellenes politikájának következményei: az alacsony életszínvonal, szűkössegek, szociális hátrányok okozta társadalmi közérzet.
18. Csató István feljegyzéseit unokája, Szántó Erzsébet bocsátotta rendelkezésünkre. Köszönet érte.
19. Bourdieu, Pierre 1978. 332–333.

■ FORRÁSOK

Csató István feljegyzései. Szántó Erzsébet tulajdonában, Csíkszentimre. Hargita Népe napilap (1990–1991), Hargita megye.

■ IRODALOM

- Bourdieu, Pierre: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat, Budapest. 1978.
- Fábián Ernő: *Naplójegyzetek 1980–1990*. Közzétette, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Bárdi Nándor és Filep Tamás Gusztáv. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár. 2010.
- Gagyi József: *Földosztók, önellátók, gyarapodók. A dekollektivizáció emberei*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely. 2007.
- Kligman, Gail – Verdery, Katherine: *Țăranii sub asediu. Colectivizarea agriculturii în România (1949–1962)*, Traducere de Justina Bandol, Polirom. Iași, 2015.
- Lahire, Bernard: A habituselméletől egy pszichológiai szociológia felé. Fordította: Fáber Ágoston. *Replika* (79.) 2012/2. 45–66.
- Márkus István: Az ismeretlen főszereplő. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 1991.
- Mihailescu, Vintila: *Două sate în tranziție. Tipuri strategice dominante în lumea rurală*. In: Revista de cercetări sociale. 1996. Nr. 3.
- Novák Csaba Zoltán: Az átmenet és a szocializmus évei, 1944–1989. In: *Székelyföld története. III. kötet 1867–1990*. Szerkesztette: Bárdi Nándor, Pál Judit. MTA BTK–EME– HRM Székelyudvarhely. 2016.
- Oláh Sándor: Rendeleti tulajdon-kisajátítás a Magyar Autonóm Tartományban, 1952–1960. In: Bárdi Nándor (szerk.) *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években*. Pro Print könyvkiadó, Csíkszereda. 2005. 421–445.
- Oláh Sándor: *Szovjet minta a Székelyföldön*. Korunk. 2022. 2. 47–59.
- Tóth Attila: *A közösségi gazdálkodás a Székelyföldön. A székelyföldi szövetkezeti mezőgazdaság 1989-es fordulat utáni helyzete*. REGIO Kisebbség, politika, társadalom 1996. 6. évf. 1–2. sz. 145–154.

